

ถูมีปัญญาการนำท้าว สู่นีอธรรม

ของท่านพุทธทาส

อำนวย ขั้สโยธา (โดยการสนับสนุนจาก สกอ.)*

1. ความสำคัญและที่มาของหัวข้อการวิจัย

จากวิกฤตการณ์ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 เป็นต้นมาจนถึงศตวรรษที่ 20 โดยเฉพาะช่วงที่ กิจธุรกิจ เนื่อง พานิช (ต่อมาคือ ท่านพุทธทาส) เข้าสู่ร่องรอยอาชญากรรมเมื่อปี พ.ศ. 2469 จนกระทั่งลังสัขาราเมื่อปี พ.ศ. 2536 สถานการณ์เกี่ยวกับพุทธศาสนาและการคุ้งสงในไทยตอกย้ำในสภาวะลับสนเรวนไว้หลักยึด ทั้งนี้ เพราะ (1) พุทธศาสนาไม่ใช่ศาสนาแห่งศรัทธาหรือเสѧหินอันศักดิ์สิทธิ์ที่ลับเมิดแต่ต้องมีได้ แต่เป็นศาสนาแห่งปัญญา ซึ่งชาวตะวันตกถือว่าเป็นระบบคิดหรืออุดมการณ์ของชีวิตที่สามารถนำมาวิพากษ์วิจารณ์ได้殃เพื่อหาจุดที่ลงตัวได้เสมอ (2) สถานภาพของพุทธศาสนาไม่ถูกกำหนดโดยวงการสงฆ์เพียงฝ่ายเดียว แต่เปิดกว้างสำหรับคนทั่วไป เพราะแต่ละคนเคยบวชเรียนและมีความรู้ด้วยเช่นกัน (3) เมื่อมีการตีแบ่งกันในประเด็นที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา แม้จะนานปลายօอกไปเรื่อยๆ โดยไม่มีองค์กรใดชี้ขาดให้เป็นที่ยอมรับร่วมกันได้ และ (4) หลัก

คำสอนของพุทธศาสนาได้ถูกหยิบยกมาวิพากษ์เฉพาะประเด็นทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังถูกนำมาวิพากษ์ในประเด็นอื่นอีกด้วย เช่น ในระยะหลังยังถูกหยิบยกมาสนใจกับลัทธิมาร์ก นำไปวิพากษ์ระบบทุนนิยมใหม่ หรือนำไปสร้างระบบการเมืองในอุดมคติแบบ “ธัมมิกสังคมนิยม” เป็นต้น

ในส่วนของวงการคณะสงฆ์ ก็ตกลอยู่ในสภาพเดียวกัน คือ ผู้ที่เข้าสู่บวรพุทธศาสนาไม่ทั้งบวชตามประเพณี บวชเพื่อหนีสงสาร (ทำนิพานให้แจ้ง) เพื่อผลประโยชน์สุก (กินฯ นอนฯ ไม่ทำอะไร) บวชสนุกตามเพื่อน บวชเพื่อยืนพระราชโสดา เพาะไร้ญาติขาดมิตร อีกบางส่วน บวชเพื่อบรรยค หรือ บวชก่อนแต่งงาน หรือเพื่อมุ่งแสวงหาผลประโยชน์ ลาก ยศ สรรสิริญสุข และยกสถานภาพตนเองให้สูงขึ้น จากสภาพดังกล่าว ทำให้กิจธุรกิจตกลง ในฐานะของผู้รู้น้อยด้อยปัญญา ล้าสมัย ไม่เก็บโลก และตอกย้ำในวัฒนธรรมดั้นนิยมเยี่ยงมราواสวิสัย อีกทั้งไม่ชำนาญบาลีอันเป็นภาษาต้นกำเนิดของพุทธศาสนา สุดแท้แต่ผู้ที่

*รองศาสตราจารย์ คณบดีมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสังขละ

อ้างว่ารู้กัวะจะซักชวนไปทางใด ส่วนผู้ที่สนใจศึกษาอย่างจริงจังก็ขาดแคลนตำราที่มีเนื้อหาถูกต้อง จึงทำให้ภิกขุ หย่อนยานหั้งวินัยและสิ่งของทางด้านความเชื่อเป็นภิกขุไม่เหมาะสมที่จะเป็นบุคคลดันแบบทาง “คุณวุฒิ” และ “คุณธรรม” ไม่อยู่ในฐานะที่จะสร้างความเชื่อมั่นครั้งหน้าให้เกิดขึ้นแก่ผู้คนทั่วไปได้

ครั้นเมื่อ ภิกขุเงื่อน ๆ เข้าสู่วารพุทธศาสนา และเดินทางไปศึกษาต่อที่กรุงเทพฯ ท่านได้เห็นวิธีชีวิตแบบ “พระเมือง” และรู้สึกแปลกด้วย ไม่ยอมรับวิธีศึกษาพุทธศาสนาและวิถีดำเนินชีวิตแบบนั้น พร้อมกันนี้ก็เริ่มเพาะบ่มอุดมการณ์แบบ “นักนางนวลแต่กผู้ง” มุ่งแสวงหาเส้นทางของตนเอง จึงตัดสินใจสลัดชีวิต “พระเมือง” ออกไปดำเนินชีวิตแบบ “พระบ้าน” และเปลี่ยนเป็น “พระบ่า” โดยตั้งห้องทดลองทางจิตขึ้นที่สวนโมกข์ และดำเนินตามวิธีการของตนที่ค่อนข้างเปลกแหวกแนวจนถูกกล่าวหาต่างๆ นานา โดยเฉพาะถูกหาว่าเป็น “พระบ่า” แต่หลังจากที่ดำเนินตามอุดมการณ์ไปได้ระยะหนึ่ง กลับได้รับการกล่าวว่าวัญโดยอุปมาว่าเป็นเสมือน “จรวดท่อนแรก” ที่ทำให้การศึกษาพุทธศาสนา กลายเป็นเรื่องทันสมัยและเป็นวิทยาศาสตร์ จนสามารถนำไป “สอนนา” กับศาสตร์ของการพุทธและโลกตะวันตกได้อย่างเป็นสากล จนเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางทั่วในและต่างประเทศ ได้รับการถวายปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากมหาวิทยาลัยชั้นนำของประเทศไทยถึง 7 แห่ง ผลงานบางชิ้นได้รับพิมพ์ในสำนักพิมพ์ชั้นนำของโลก บางชิ้นได้รับรางวัลจากการแข่งขันในและอีกหลายชิ้นได้รับการแปลออกสู่หลายภาษา และตัวท่านเองยังได้รับคัดเลือกให้เป็นตัวแทนของประเทศไทยไปร่วมแสดงปาฐกถาธรรมเนื่องในโอกาสทำฉลองสังคายนาที่ประเทศไทยเป็นเจ้าภาพมาร์ (เมียนมาร์) เมื่อปี พ.ศ. 2498 เป็นต้น

จึงเป็นที่น่าสนใจว่า ท่านใช้ภูมิปัญญาในการนำทางสู่เนื้อธรรมโดยกลวิธีใด? จึงสามารถเปลี่ยนสถานภาพจาก “พระบ้า” สู่ “จรวดท่อนแรก” ได้สำเร็จ

2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เพื่อที่จะตอบคำถามที่ว่า ท่านใช้ภูมิปัญญาในการนำทางสู่เนื้อธรรมโดยกลวิธีใด? ผู้วิจัยจึงลงมือสำรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมากมายหลายชิ้น ดังพ้อที่จะประมวลมานำเสนอ เช่น ข้ามภูมิ อิมสอดาด ไดวิจัยเรื่อง “ชีวิตและผลงานด้านวรรณกรรมของพุทธทาสภิกขุ” (2519) พบว่า วรรณกรรมของท่านแบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ ระดับ โลภิยะ และ โลกุตตระ และคำสอนที่ท่านถือว่าเป็นหัวใจของพุทธศาสนา คือ ความไม่ยึดมั่นถือมั่น ส่วน นิกิจ พลายชุม ได้วิจัยเรื่อง “วิเคราะห์วรรณกรรมของพุทธทาสภิกขุ” (2523) พบว่างานของท่านผสมผสานอยู่ด้วยคำสอนของหลายลัทธิศาสนา เช่น ของพุทธแบบธรรมชาติและมหายาน อินดู เชน คริสต์ แต่ที่มีอิทธิพลต่อวรรณกรรมของท่านมากที่สุดคือ วิธีสอนแบบเซน ส่วน ชัชวาล คงผึ้ง วิจัยเรื่อง “การเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องความสมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในงานเขียนของ เอ็นรี เดวิด รอโร และท่านพุทธทาสภิกขุ” (2538) พบว่าบทบาทของมนุษย์ที่พึงปฏิบัติต่อสังคมของ รอโร มีความชัดเจนและค่อนข้างมีความเป็นรูปธรรมมากกว่าในขณะที่ของท่านพุทธทาสยังคงค่อนข้างเป็นนามธรรม (โดยเฉพาะเรื่อง “ธัมมิกสังคมนิยม”)

นอกจากนี้ สุวรรณ สถาอันันท์ (2536) ได้ศึกษาแนวคิดของท่านโดยเปรียบเทียบกับของนิกายมหายาน พบว่ามีแนวคิดพื้นฐาน สอดคล้องกัน ส่วน ปริชา ช้างหวัญยืน ได้วิจารณ์ “ธัมมิกสังคมนิยม” ของท่านพุทธทาส ไว้ในหนังสือเรื่อง ความคิดทางการเมืองของท่าน

พุทธศาสนา (2538) ว่า มีหลักการไม่ตรงกับหลักแห่งสังคมนิยม และยังวิเคราะห์เรื่องภาษาคน-ภาษาธรรม ว่าเป็นผลงานที่สร้างขึ้นโดยนำเอาในทัศน์ของตะวันตกมาใช้ตีความเพื่อที่จะทำความเข้าใจหลักคำสอนในพุทธศาสนา นอกจากนี้ ยังมีบทความและข้อเขียนอื่นๆ อีกหลากหลายแห่งมุม ดังเช่น “ไพรเจริญ อัญมณฑียร” ได้รับรางวัลในหนังสือชื่อ “แต่...ท่านพุทธทาส พะอธิยะเจ้าแห่งสวนไมกานพาราม” (2536) รวมได้ถึง 129 มุมมอง

ในส่วนที่เป็นภาษาต่างประเทศมี เช่น ชาวฝรั่งเศสชื่อ Louis Gabaude วิจัยเรื่อง “Une hermeneutique bouddhique contemporaine de Thailande : Buddhadasa Bhikkhu” ได้วิพากษ์ท่านว่า เป็นผู้มีโลกทัศน์ทันสมัย พระปัญญาชนผู้สามารถนำเอาหลักธรรมคำสอนในพุทธศาสนามาอธิบายในรูปแบบของวิทยาศาสตร์ได้สำเร็จ ส่วน อิโต (Tomomi Ito) เสนอผลงานวิจัยระดับปริญญาเอกต่อ The Australian National University เรื่อง “Discussions in the Buddhist public sphere in twentieth-century Thailand : Buddhadasa Bhikkhu and his world” โดยวิธีที่เรียกว่า องค์รวมแห่งพหุส่วน (Totality of plural forum) ในงานนี้ อิโต วิพากษ์พุทธศาสนาในสังคมไทยด้วย “ทีทวรรณ” ของท่านพุทธทาส ว่า เป็นความพยายามที่จะประสานภูมิปัญญาไทยเข้ากับความทันสมัยของโลกตะวันตก ท่านเผยแพร่อุดมการณ์โดยวิธีสร้างเครือข่าย โดยเริ่มต้นจากก่อตั้งธรรมทานมูลนิธิ ของการสาร พุทธศาสนา สร้าง ห้องทดลองทางจิตวิญญาณ แล้วหาผู้ร่วมอุดมการณ์ จนสามารถขยายเครือข่ายออกไปอย่างกว้างขวาง จากนั้นก้าวมาถึงยุคจุดพลุทางความคิด โดยวิพากษ์พะอธิธรรมาและวิธีศึกษาอภิธรรมอย่างเข้มข้น และยังได้นำเสนอเรื่อง จิตว่าง จนนำมาสู่การ วิวัฒน์ กัน

ในสังคมไทย โดยเฉพาะวิชาทักษับบ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

นอกจากนี้ อิโต ยังชี้ให้เห็นว่า การศึกษาพุทธศาสนาของชาวไทยที่ปรากฏในงานเขียนทางตะวันตก มักเน้นเรื่องอุดมการณ์ทางความเชื่อ โดยเฉพาะเรื่องผลบุญผลกรรม เพราะความเชื่อในลักษณะนี้จะช่วยค้ำจุนสถาบันสงฆ์และการคงอยู่ของสถาบันกษัตริย์ อย่างไรก็ตามในสังคมตะวันตกไม่ค่อยให้ความสำคัญในแง่นี้ แต่สนใจพุทธศาสนาในแง่ของความทันสมัย ความเป็นวิทยาศาสตร์ และความเป็นเหตุ เป็นผลมากกว่า ส่วน แจ็คสัน (Jackson : 1988) ได้วิพากษ์ผลงานท่านพุทธทาสไว้ในหนังสือชื่อ “Buddhadasa : A Buddhist Thinker for the Modern World” ว่า หนังสือเรื่อง “ภาษาคน - ภาษาธรรม” เป็นทฤษฎีสองภาษา สร้างขึ้น เพื่อใช้ชี้นำไปทางหลักคำสอนในพุทธศาสนาในภัยเดร瓦ทโดยเฉพาะ

จากการสำรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ว่านี้ แต่ยังไม่พบว่ามีงานชิ้นใดมุ่งวิเคราะห์เจาะลึกเพื่อเข้าใจ ภูมิปัญญาทางเข้าสู่เนื้อรัม หรือ วิธีวิทยา (Methodology) ของท่านว่า ใช้ วิธีวิทยาแบบใด จึงสามารถถูกวิเคราะห์พุทธศาสนา ให้กล้ายเป็นที่สนใจและกล่าวว่าภูมิปัญญานอย่างกว้างขวางตลอดศตวรรษที่ 20 ที่ผ่านมา ด้วยเหตุดังกล่าว ผู้วิจัยจึงได้ลองมือศึกษาหาคำตอบในเรื่องนี้

3. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

งานชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษา “ภูมิปัญญาการนำทางสู่เนื้อรัมของท่านพุทธทาส” จากวัตถุประสงค์นี้ สามารถนำมาพัฒนาเป็นโจทย์คำถามวิจัย คือ ท่านใช้ภูมิปัญญา กลวิธี บทบาท หรือ วิธีวิทยา แบบใด จึงสามารถนำคนให้หันเข้าหาธรรมะ นำมาสู่การวิพากษ์วิจารณ์ และนำหลักธรรมมา

ประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน และอธิบาย ศาสตร์แขนงต่างๆ อาย่างกว้างขวาง และจาก ใจที่คิดามนี้สามารถนำมำจ้าแนวเป็นค้ำม ย่อ คือ (1) ท่านวิพากษ์วิธีเผยแพร่ธรรมะแบบ เดิมว่าอย่างไร และพระอย่างไร (2) นำเสนอ รูปแบบ วิธีการ กระบวนการที่เป็นเอกลักษณ์ เฉพาะตัวอย่างไร (3) ท่านได้รับอิทธิพลทาง ความคิดมาจากแหล่งใด และนำมาประยุกต์ใช้ อย่างไร (4) ในการดำเนินตามวิธีการข้างต้น ต้องเชิญกับอุปสรรคขากหานามอะไร และ เอาชนะได้อย่างไร (5) จากวิธีเผยแพร่ธรรมะ แนวใหม่ ก่อให้เกิดผลกระทบต่อตัวท่าน วงวิชาการทั่วไป วงวิชาการด้านศาสนา และ สังคมไทยอย่างไร (6) ท่านประสบความสำเร็จ ใน การเผยแพร่ธรรมะแนวใหม่มากน้อยเพียงใด เพราะอย่างไร (7) ข้อคิดสำหรับนำมำประยุกต์ใช้ มีอะไรบ้าง และจะประยุกต์ใช้อย่างไร ซึ่งจะไม่ ตอบค้ำมเหล่านี้เป็นรายข้อแต่จะสังเคราะห์ ร้อยเรียงให้เห็นเป็นภาพรวม

4. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการ วิจัย

จากผลการวิจัยครั้งนี้ คาดหวังประโยชน์ เพื่อสนอง “พุทธศาสนา 3 ประการ” คือ (1) พยายามเข้าใจถึงหัวใจศาสนาของตน (2) การทำความเข้าใจระหว่างศาสนา และ (3) การนำโลกออกเสียจากวัตถุนิยม และยัง คาดหวังผลจากการนำเข้า “ภูมิปัญญา หรือ กลวิธี หรือ วิธีวิทยา” ที่เป็นมรดกทางความคิด ของท่านมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อวงวิชาการทั่วไป วงวิชาการด้านศาสนา และต่อชีวิตประจำวัน สืบไป

5. ระเบียบวิธีวิจัย

งานนี้เป็นการวิจัย เชิงคุณภาพ (Qualitative research) และวิจัยเชิงปรัชญาศาสนา

โดยมีกระบวนการและลำดับขั้นตอน พอกจะนำ เสนอให้เห็นภาพรวมโดยย่อ ดังนี้

ลำดับแรก ได้ปรึกษากับผู้ทรงคุณวุฒิ และ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับกลุยานมิตรทาง วิชาการ โดยแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ

(1) ขั้นวางแผนศึกษา : ร่วมกันวิพากษ์ วิจารณ์เค้าโครงร่างของงานวิจัย และขอบเขต ประเด็นเนื้อหา แล้วนำมาปรับปรุงให้มีความ รอบคอบรัดกุมยิ่งขึ้น

(2) ขั้นดำเนินการศึกษา: ร่วมกันวิพากษ์ วิจารณ์กระบวนการและรายละเอียดของเนื้อหา แล้วนำมาปรับปรุงให้ถูกต้องชัดเจนยิ่งขึ้น

(3) ขั้นตอนภายนหลังการศึกษา : ร่วม กันตรวจสอบบททวนสิ่งที่ได้ดำเนินการมาแล้ว ในขั้นตอนที่ 1 และ 2 แล้วนำมาปรับปรุงให้ เป็นรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

แหล่งที่มาของหลักฐานข้อมูล

(1) ข้อมูลจากเอกสาร : ได้สืบค้นจาก (1) พระไตรปิฎก, คำสอนของนิกายเซน, มหาyan และของลัทธิศาสนาอื่นเท่าที่จำเป็น (2) วรรณกรรมของท่าน ทั้งความเรียง งานแปล บันทึกประสบการณ์ บทกวี เรื่องสั้น นวนิยาย หนังสือชุดธรรมไตรัตน์, ชุดลายปทุม, ชุดหมุน ล้อธรรมจักร, ชุดไดรรัตน์ขัจดทุกข์, ชุดบัวหลวง, ชุดเกิดทุนธรรม, ชุดทุนธรรม และชุดมองด้านใน เทปธรรมะชุดบรรยายประจำวันเสาร์ รวมทั้ง งานพุทธศิลป์อื่นๆ (3) ศึกษาวัตรปฏิบัติ วิธี อบรมศาสนาศิษย์ ที่บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร (4) ศึกษางานวิจัย บทความข้อเขียน ที่วิพากษ์ งานของท่าน ทั้งในและต่างประเทศ

(2) ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ : ได้ สัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง ซึ่งประกอบด้วย ผู้ท่านที่อุปถัมภ์ ภิกษุผู้ใกล้ชิด อุบาสก อุบาสิกา สามเณรศิษย์ ตลอดจนผู้อื่นที่เห็นว่าจำเป็น แล้วนำข้อมูลมาตราฐานกับข้อมูลเอกสาร เพื่อ

ที่จะยืนยันความถูกต้องอีกครั้งหนึ่ง

(3) ข้อมูลจากภาคสนาม: ได้ศึกษาสังเกตจากภาคสนาม โดยเฉพาะบริเวณสวนไม้ก็ซึ ทั้งสวนไม้ก็ซึเดิม ที่ตำบลพุ่มเรียง สวนไม้ก็ซึ ใหม่ที่ตำบลเลมด และสวนไม้ก็ซึนานาชาติ รวมทั้งศึกษาสังเกตจากบริเวณที่เกี่ยวข้องอื่นๆ ที่เห็นว่าจำเป็น การเก็บข้อมูลภาคสนาม จะนำ “ทฤษฎีแม่หมุน” มาประยุกต์ใช้ กล่าวคือ โดยธรรมชาติของแม่หมุนเมื่อต้องการเหยียบ มันจะชี้เส้นไปไว้เพื่อตัดจับเหยียบ ในทำนองเดียวกัน เมื่อผู้จัดต้องการ เหยียบ (ข้อมูลภาคสนาม) จะลงไปฝังตัวในจังหวะและโอกาสที่เหมาะสม เพื่อสร้างเครือข่ายไว้ แล้วจะได้ติดตามออกไป สังเกตความสัมพันธ์ระหว่างช่วงเวลา-บุคคล-เหตุการณ์-สถานที่ ฯลฯ ให้เห็นทั้งภาพย่ออย และภาพรวม เพื่อนำเข้า “เหยือ” มาก่อนถลาย และใช้ตอบคำถามจากใจที่วิจัยต่อไป

ในการแสวงหาข้อมูลเพื่อตอบคำถามวิจัย จะหาทั้งจากแนวกว้าง และ แนวลึก ในแนวกว้าง ได้ศึกษาสังเกตครบรวมข้อมูลทั่วๆ ไป ทั้งจากวรรณกรรม ข้อมูลภาคสนาม และบุคคลที่เกี่ยวข้องให้ได้ปริมาณมากเท่าที่จะทำได้ เพื่อนำมาคัดสรรยาเฉพาะส่วนที่เกี่ยวกับประเด็นที่ต้องการ แล้วจัดประเภทเข้าเป็นหมวดหมู่ ส่วนในแนวลึก ได้เน้นวิธีที่ท่านนำมาใช้ แล้วนำข้อมูลจากทั้งสองส่วนนี้มาศึกษาเพิ่มเติมโดยวิธีสัมภาษณ์แบบเจาะลึก หากความสอดคล้อง ต้องกัน เพื่อที่จะนำไปสู่การสร้างเคราะห์สรุป เพื่อที่จะตอบคำถามใจที่วิจัยต่อไป

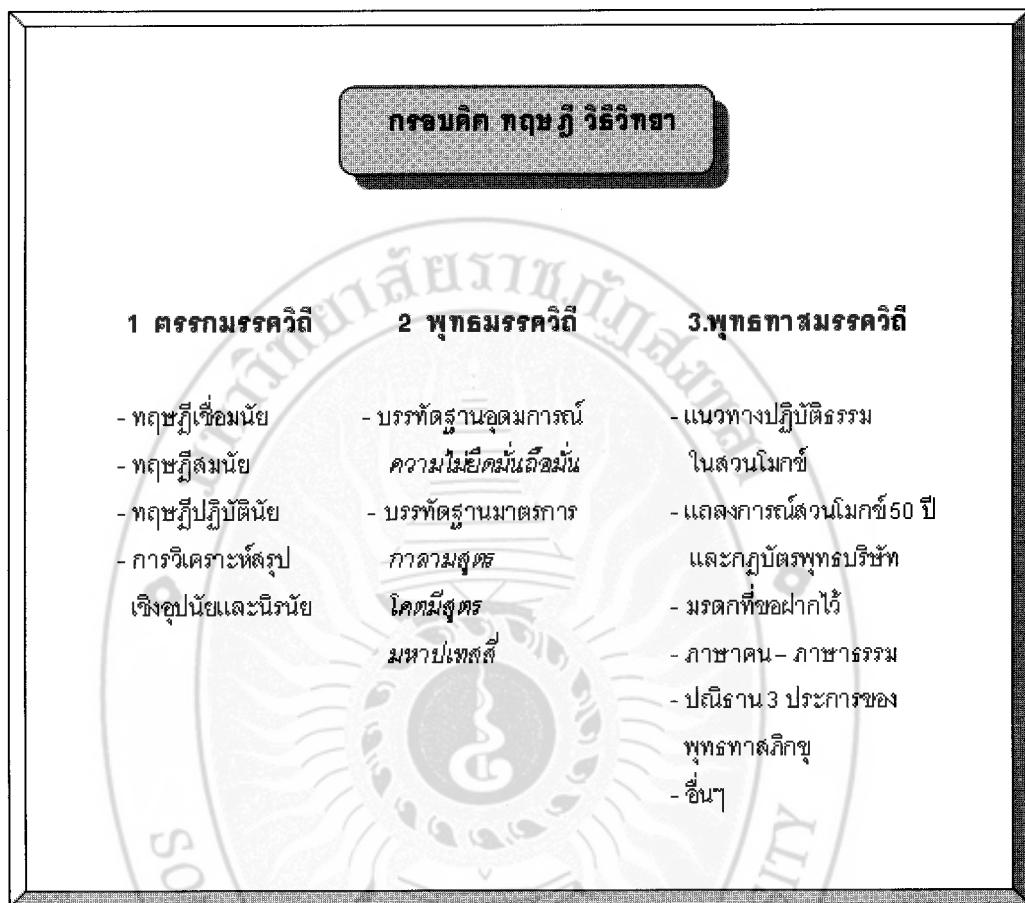
การวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อที่จะตีความ ตรวจสอบความน่าเชื่อถือ และ/หรือการ อธิบายความหมายของหลักฐานข้อมูล ได้หยิบยื่น ทฤษฎีที่เข้ากันในวงการตรวจวินิจฉัยมาประยุกต์ใช้ 3 ทฤษฎี คือ (1) ทฤษฎีเชื่อมนัย (Coherence Theory) เพื่อที่จะตรวจสอบดูว่า ถ้าตีความแบบนั้นแล้ว สอดคล้องกันโดยภาพรวม หรือไม่ น่า

เชื่อในทางความคิดตามหลักเหตุผลหรือไม่ (2)

ทฤษฎีสมนัย (Correspondence Theory) เพื่อยืนยันว่าถ้าตีความตามข้อ 1 แล้ว มีข้อเท็จจริงหรือพยานหลักฐานนี้นี่ได้รองรับหรือไม่ (3) ทฤษฎีปฏิบัตินัย (Pragmatic Theory) เพื่อยืนยันให้หนักแน่นยิ่งขึ้นว่าถ้าตีความตามข้อ (1) และ/หรือ (2) ประกอบกันแล้ว สามารถนำมาปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ต่อชีวิตประจำวันได้จริงหรือไม่

นอกจากการตรวจสอบตีความโดยทฤษฎีทั้งสามแล้ว ยังนำ พุทธศาสนา ที่ท่านนำมาใช้อีก 4 วิธี คือ (1) หลักแห่งความไม่มีคิดมั่น ถือมั่น (2) หลักกาลามสูตร (3) หลักโคตมีสูตร และ (4) หลักมหาปทสสี นอกจากนี้ ยังตรวจสอบตีความโดยอาศัย “กรอบคิด” ที่ตกผลึกเป็น พุทธศาสนา ที่ 5 กรอบคิด คือ (1) กรอบคิดจาก “แนวทางปฏิบัติธรรมในสวนไม้ก็ซึ” (2) กรอบคิดจาก “แหล่งการณ์สวนไม้ก็ซึ 50 ปี” และ “กฎบัตรพุทธบริษัท” (3) กรอบคิดจาก “มรดกที่ขอฝากไว้” จำนวน 189 ชิ้น (4) กรอบคิดจาก “ภาษาคน-ภาษาธรรม” และ (5) กรอบคิดจาก “บณฑิต 3 ประการ ของพุทธศาสนา” แต่ทั้งนี้มีได้หมายความว่าจะลงทะเบียนกรอบคิดส่วนนี้โดย สื้นเชิง วรรณกรรม ที่เกี่ยวข้องทุกชิ้นถูกระดุมมาสร้างเป็นกรอบคิด เพื่อให้เห็นภาพรวมด้วยเช่นกัน

กรอบคิดทฤษฎี หรือ “วิธีวิทยา” (Methodology) ที่นำมาใช้ศึกษาในงานวิจัยนี้ พอกจะประมวลสรุปเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

รูปแบบวิธีนำเสนอรายงานการวิจัย การนำเสนอ จะกระทำ 2 รูปแบบ คือ รูปแบบ วิธีหลัก และ วิธีรอง คำว่า รูปแบบ วิธีหลัก หมายถึง การพรรณนาวิเคราะห์ แยกแยกให้เห็นแต่ละแห่ง มุน แล้วนำมาประมวลเป็นภาพรวม ส่วนรูปแบบ วิธีรอง เป็นรูปแบบที่ล้อมมาจากงานแปล ชุดicumทรัพย์จากพระไอยช្យของท่านพุทธทาส กล่าวคือ เพื่อที่จะให้ผู้อ่านได้เห็นความสละสละของภาษาจากพระไอยช្យ ท่านจึงปล่อยให้ พุทธพจน์ ออกรมาเล่าเรื่องเอง ส่วนท่านเคยเป็นสื่อกลางทำหน้าที่เพียงตั้งหัวข้อ หรือ จัดประเด็น ให้เป็นเสมือน ถูกใช้ เชื่อมต่อให้

เห็นภาพรวม ในงานวิจัยนี้ก็เช่นกัน เพื่อที่จะได้เห็นความสละสละ แล้วได้อาราธนาจากภาษา ของท่านโดยตรง ในบางประเด็นจะปล่อยให้ พุทธทาสพิชิต เดินແດວอุกมาเล่าเรื่องเอง

6. ขอบเขตของการวิจัย

เพื่อที่จะตอบโจทย์คำวิจัยที่ตั้งไว้ข้างต้นอย่างครบถ้วน ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขต ด้านเนื้อหาออกเป็น 6 บท ดังนี้

- บทที่ 1 ปริศนาแห่งปฐมกถา
- บทที่ 2 มนตรawiสู่ส่วนโนก้า
- บทที่ 3 รุ่งอรุณ และสอนอยาที่ส่วนโนก้า

- บทที่ 4 สิบคันธุ่มทรัพย์จากพระไอยูร์
และสถานที่จากการอยพระอรหันต์
- บทที่ 5 การก้าวนำทาง และสิบทอด
ธรรมแบบพุทธศาสนา
- บทที่ 6 ปัจฉิมภata : พุทธศาสนา -
มรรคคุณิสุคุณเป็นสาгал

7. สถานที่ทำการวิจัย ทดลอง หรือเก็บ ข้อมูล

ผู้วิจัยลงเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยมี สนาม
และเวทีวิจัยหลัก มี 3 แห่ง คือ (1) สวนไม้เก็ง
พุ่มเรียง (2) สวนไม้เก็งเชยา (3) สวนไม้เก็ง
นานาชาติ จังหวัดสุราษฎร์ธานี สนามและ
เวทีวิจัยรอง คือ สถานที่เกี่ยวข้อง เช่น ถ้ำเขา
ประเสริฐ อุทยานแห่งชาติเขาสก อ่าวบ้านดอน
วัดชัยราษฎร์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี และบริเวณ
ที่เกี่ยวข้องทั้งหลาย

8. สรุปผลการวิจัย

พอจะประมาณสรุปผลการวิจัย ซึ่งถือว่าเป็น
กลยุทธ์ในการใช้ภูมิปัญญานำทางสู่เนื้อธรรม
อย่างเป็นระบบ ดังนี้

(1) พุทธศาสนาสัตถกษณ์ กับการปฏิเสธ ระบบคิดแบบเดิม

พบว่าท่านมีอัตลักษณ์ คือ (1) เป็น
ทักษิณายนบุคคล ผู้ควรแก้การทักษิณा ไม่
ด่างพร้อยมีรอยตำหนิ ไม่ฝึกให้การเมืองให้ถูก
ชูบชิบนินทา (2) เป็นอยุติโดยชอบ เปี่ยมไปด้วย
ความปีติปราโมทย์ เชื่อแห่งกิเลสเหือดแห้ง
แม้รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส มากะทะบกไม่
นำมาปุงแต่งให้เกิดเทวนา (3) มีความเป็น
นักอุดมคติและมีปณิธานแน่วแน่ แม้จะเผชิญ
อุปสรรคก็ไม่ท้อถอย (4) เป็นผู้ มีพรสวรรค์
รู้วิเคราะห์แยกแยะหากุणเกณฑ์ของธรรมชาติ
ชนิดที่หาผู้เสมอเหมือนได้ยาก (5) เป็นผู้
“มีพรลวง” มีนิสัยเฝ้ารู้อยู่เป็นนิจ แสวงหา

ความรู้จากการอ่าน (6) เป็นนักคิดแยกยลแบบ
โยนิโสมนสิกา (7) มีท่าทีแบบ “นกนางนวล
แตกฟูง” กล้านำเสนอธรรมทัศน์แปลกใหม่ใน
ลักษณะของการ ท้าทายผู้อื่นให้เข้ามาร่วมวง
อยู่เสมอ (8) เป็น นักถ่ายทอดความคิด ที่มี
ประสิทธิภาพ หาผู้เสมอเหมือนได้ยาก (9) เป็น
นักทฤษฎี, นักปฏิบัติ และ นักตรวจสอบ
ทดลอง อยู่ในคนเดียวกัน

ด้วยเหตุที่มีอัตลักษณ์เฉพาะตัวแบบนี้ท่าน
จึงกล่าววิพากษ์ระบบเดิมอย่างตรงไปตรงมาว่า
(1) เป้าหมายของการบวช มิใช่เพื่อทำ
นิพพานให้แจ้ง แต่เพื่อหาลาภยศ หรือเลื่อน
ฐานะทางสังคม (2) เนื้อหาที่ใช้ศึกษา ไม่
เป็นไปเพื่อความหน่าย คล้ายกำหนด เพื่อสงบ
เพื่อร่วงบ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อนิพพาน โดยเฉพาะ
พระอภิธรรม ท่านวิพากษ์ว่าเป็นของพวก
อาจารย์รุนทำสังคายนาร้อยเรียงซึ่งกันเองแล้วนำ
ไปใส่พระไอยูร์ (3) วิธีศึกษาล้านหลัง มุ่งแปล
ภาษาบาลีตามตัวอักษรไม่ใช่เพื่อสำเร็จประโยชน์
(4) วัตรปฏิบัติของภิกษุ หย่อนยานทั้งวินัย
และศิกขាបาท ไม่เป็นบุคคลตันแบบทั้งทาง
“คุณวุฒิ” และ “คุณธรรม” (5) โอกาสที่จะ^{จะ}
บรรลุอุดมคติของพุทธศาสนา คนทั่วไปสมัยนี้
เข้าใจว่าการบรรลุนิพพานจะมีได้ในพะสัย
พุทธกาล แต่ท่านเชื่อมั่นว่ามีได้ตลอดกาล

(2) การสร้างความชอบธรรมให้แก่ ระบบคิด

หลังจากวิพากษ์ระบบเดิมแล้ว ก็ลงมือ^{มือ}
สร้างความชอบธรรมให้แก่ระบบคิด โดยนำ
“บรรทัดฐานอุดมการณ์” เรื่อง ความไม่ยึดมั่น
ถือมั่น มาใช้เป็นแนวทาง จำกบรรทัดฐานนี้
เปิดโอกาสให้ท่านนำเนื้อหาในพระไตรปิฎกมา
ตรวจสอบอย่างเข้มข้น ว่า คำสอนใดเป็น
พระวจนะหรือไม่ นอกจากนี้ยังนำ “บรรทัดฐาน
มาตรฐาน” คือ หลักความเชื่อใน กาลามสูตร

หลักการการพื้นฐานใน โศตมิสูตร และหลัก เที่ยบเคียงธรรมวินัยใน มหาปทesso สี มาก่อน ความชอบธรรมมากยิ่งขึ้น

จากการตรวจสอบด้วยบรรทัดฐานเหล่านี้ ท่านอ้างว่าสามารถ “ร่อน” เนื้อหาในพระไตรปิฎกออกได้ถึงร้อยละ 30-60 และยังอ้างว่าการกระทำแบบนี้มิใช่ทำตามอำเภอใจ แต่ทำโดยรู้สึกในนาม “ทักษะของพระพุทธเจ้า” ผู้ที่พยายามเดินตามครรลองช่องทาง ที่พระพุทธองค์ทรงเปิดให้กระทำได้ เท่านั้น ฉะนั้นจึงถือว่าเป็นการกระทำที่ชอบธรรม และท่านยังวิพากษ์ฝ่ายตรงข้าม ว่า เชื่อพระไตรปิฎกและคำสอนสืบทอดฯ กันมาอย่างหลับหูหลับตา ไม่รู้จักใช้เครื่องมือที่พระพุทธองค์ทรงให้ไว้ตรวจสอบให้ดีเสียก่อน ฉะนั้น จึงเห็นได้ว่าการที่ท่านสร้างความชอบธรรมให้แก่ระบบคิดโดย “ตรรกะ” แบบนี้ แม้จะมีฝ่ายที่ไม่เห็นด้วย แต่หาเหตุผลมาโต้แย้งได้ยาก เพราะไม่สามารถชี้ชัดว่าท่านจะเมตตพุทธบัญญัติข้อใด และอย่างไร

(3) นำเสนอบรรทัศน์ในรูปแบบ “สหวิทยาการ” และ “บูรณาการ”

เมื่อปฏิเสธรูปแบบเดิมแล้ว ได้นำเสนอรูปแบบใหม่ ดังจะสรุปโดยสังเขป คือ (1) ส่วนที่เป็นภาคทฤษฎี (ปรัชญา) : ท่านไม่ยอมใจ แบบแยกส่วน ไม่เชื่อว่าศาสตร์เรียนแข่งเดียว จะตอบคำถามได้ทุกเรื่อง จึงรวม “สรรพวิธี วิทยา” เช่น พุทธวิทยา ภารตะวิทยา จีนวิทยา ตะวันตกวิทยา ฯลฯ มาใช้ในรูปแบบการบูรณาการ ดังเช่น เริ่มต้นสืบค้นพระไตรปิฎก เพื่อค้นหา หลักการของธรรมชาติแบบดั้งเดิม และนำพระสูตรต่างๆ มาเขียนหนังสือ “ตามรอยพระอรหันต์” และยังนำส่วนดีของต่างลัทธิ นิกายมาประยุกต์ใช้ เช่น ของเชน, วิธีการทางวิทยาศาสตร์, ปรัชญาอินเดีย โดยเฉพาะวิธี

การของเท่านั้น เพราะเชื่อว่าเป็นพื้นฐานต่อการเข้าใจพุทธศาสนาได้อย่างดี ในส่วนของปรัชญาตะวันตก ท่านพบว่าเป็นเพียงการถูกเกี่ยงกันเพื่อประโยชน์ของตัวเอง มากกว่าที่จะช่วยดับทุกข์ นอกจากนี้ยังประยุกต์ใช้คำสอนของศาสนาคริสต์มาประยุกต์ให้เข้ากับพุทธ และยังนำข้อมูลนามมาใช้ เพราะเห็นว่าคล้ายคลึงกับของธรรมชาติ และง่ายต่อการสื่อสารกับชาวบ้าน ผู้ที่มีการศึกษาน้อย ส่วนของนิกายวัชรยาน ที่เสนอว่า “นาม yok เอานามบ่ง” โดยสอนว่า เมื่อกำหนดก็สภาพมีเปลี่ยนไปตาม อีกมื่น แล้วจะหน่ายและหลุดพ้นไปเอง ท่านเห็นว่าริค่านอกจากนี้ ยังศึกษาทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์ และ แอดเลอร์ ที่อธิบายพฤติกรรมของมนุษย์ว่าต้องการตัด ปมด้อย (ทัดเทิด = พยายามยกตนให้สูงขึ้น) มาทดลองวิเคราะห์ตามแนวพุทธ โดยเปลี่ยนเป็นจากปมด้อยเป็นปมเชื่อง (อัลเมดานะ, ตัวภู-ของภู) ท่านยังได้ศึกษาแนวคิดทางการเมืองเพื่อนำมาสร้างเป็นทฤษฎีการเมืองแบบ “ธัมมิกสังคมนิยม” และศึกษาแนวคิดของคอมมิวนิสต์เพื่อที่จะ “รู้เชิงรู้เรา” จนถึงขั้นหมายกล้าประกัศตนว่า “เป็นคอมมิวนิสต์ที่เหนือกว่าคอมมิวนิสต์ คือไม่ใช่เหล็กและเลือด แต่ใช้ความเมตตาแทน” ส่วนวิธีทางสังคมศาสตร์ท่านนำมาประยุกต์ใช้ มากมายหลายรูปแบบเช่นกัน นอกจากนี้ศึกษาโบราณคดีและพงศาวดาร แต่เห็นว่า นำมาประยุกต์ใช้ได้น้อย จึงเพลามือไป (2) ส่วนที่เป็นภาคปฏิบัติ : ได้ฝึกฝนทดลองอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ ดังที่ท่านบันทึกไว้ในเรื่อง “พุทธศาสตร์ อนุทินการปฏิบัติธรรม การศึกษา ชีวิตอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ บันทึกรายวันขณะฝึกฝนตนเองอย่างเข้มข้นในวัยหนุ่ม” ท่านได้ทดลองฝึกฝนอยู่ในป่าเปลี่ยวเพียงผู้เดียวตลอดพระชา ไม่ยอมพบปะ世人กับผู้ใด ทั้งนี้เพื่อที่จะค้นหา สภาพจิตอันปล่อยหมడ (ไม่มีความ

ยึดมั่นถือมั่นคงเหลืออยู่อีก) และ บทเรียนแห่งการตื่นอยู่เสมอ (ด้วยอยู่โดยมีสติกำกับตลอดเวลา) และยังบันทึกรายงานการฝึกฝนและประเมินผลแต่ละวันไว้อีกด้วย

เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้ท่านจะถือว่าพุทธศาสนาเป็น “อริยวิทยาศาสตร์” ที่สามารถจัดทุกชีวิตร่วมแท้จริง แต่ก็มิได้ละเลยศาสตร์จากตะวันตก โดยเฉพาะ วิธีการทางวิทยาศาสตร์ เพราะมีจุดเด่นที่วิธีการนำเสนออย่างเป็นระบบ มีลำดับขั้นตอน และพิสูจน์ตรวจสอบได้อย่าง เป็นมาตรฐาน ฉะนั้น ท่านจึงพยายามทุ่มเทศึกษาอย่างเข้มข้นจริงจัง เพื่อที่จะค้นหา ระเบียบวิธีวิทยามาใช้เป็น เครื่องมือ นำเสนอบลักธรรมในพุทธศาสนา จนสามารถนำออกไปสนับสนุนกับความเป็นสาгалได้อย่างมีความหมายยิ่งขึ้น

(4) แก้ปัญหาพระวจนะขัดแย้งกันเอง,
ติความให้สำเร็จประโยชน์ และบูรณาการคำสอนต่างลัทธินิกายมาใช้

แม้จะใช้ บรรทัดอุดมการณ์ และบรรทัดฐานมาตรการ มาตรวจสอบเพื่อ “ร่อน” ส่วนที่ไม่เชื่อว่าเป็นพระวจนะออกได้ส่วนหนึ่งแล้ว แต่ยังประสบปัญหา คือ เนื้อหาบางส่วนที่เชื่อว่าเป็นพระวจนะ แต่ขัดแย้งกันเอง ในกรณีนี้ ท่านพยายามโดยสร้าง ทฤษฎีสองภาษา (ภาษาคน-ภาษาธรรม) ขึ้นใช้ โดยอธิบายว่าเหตุที่พระองค์ทรงใช้ภาษาต่างกัน เพื่อให้เหมาะสมกับพื้นเพช่องแต่ละเรื่อง แต่ละบุคคล ในบางกรณี จึงตัวสเป็นภาษาคน ส่วนในอีกบางกรณีตัวสเป็นภาษาธรรม การแก้ปัญหานี้ด้วยทฤษฎีสองภาษาให้เป็นที่ยอมรับได้ ถือว่าเป็นกลยุทธ์ แปลกใหม่ที่ไม่มีใครเคยกระทำมาก่อน แต่ท่านทำได้สำเร็จ จึงถือว่าเป็นวิธีการที่นำออกไป “สนทนากับความเป็นสาгалได้อย่างเต็มภาคภูมิ ส่วนในกรณีของ “บุราณธรรม” ที่ແงอยู่ในรูป

ของ “อัสดงคตภาษา” (บาลี-ล้านสกฤต) ท่านได้ทำตนเป็น “นักประเพณีนิยมแนวใหม่” (Neo-traditionalist) นำมาเจียระไน แล้วเสนอในรูปแบบของ “อุรุณโนรูปภาษา” (ภาษาของคนรุ่นใหม่) ให้สำเร็จประโยชน์ได้ และยังทำตนเป็น “คนหลุดกรอบ-อยู่เหนือลักษณะนิยม” (คำนึงถึงธรรมะมากกว่านิยม) พยายามดำเนินตามปฏิชานเรื่องสร้างความเข้าใจระหว่างศาสนา โดยนำเอาส่วนดีจากคำสอนของนิกายอื่นมาบูรณาการ ดีความและประยุกต์ใช้แบบผ่อนผันสั่นผ่อนยา สร้างความเข้าใจอันดีและสำเร็จประโยชน์ด้วยกันทุกฝ่าย การใช้ภูมิปัญญาแบบนี้ ถือว่าเป็นกระบวนการทัศน์แปลกใหม่ที่ไม่มองโลกแบบแยกส่วน แต่เสนอให้ทุกศาสนาหันมาร่วมจับมือกันเป็น “สนทนารมณ์” เพื่อหยิบยื่นสิ่งที่ดีกว่าให้แก่มวลมนุษย์ ซึ่งถือว่ามุ่งสู่ความเป็นสาгалอย่างแท้จริง

(5) เผชิญหน้ากับปัญหาอันเนื่องมาจากการก้าวหน้าทางกระบวนการทัศน์แบบใหม่

ในการปฏิเสธเนื้อหาในพระไตรปิฎกโดยอ้างว่าสามารถ “ร่อน” ออกได้จำนวนมาก และวิพากษ์วิธีศึกษาของนักอภิธรรมว่าเป็นแบบ “นับเม็ดมะม่วง” (นำเม็ดมะม่วงมากองเป็นเครื่องข่ายจำกัดมีจำนวนกี่ดวง) ได้สำماสุ การเผชิญหน้ากับกระบวนการทัศน์แบบเก่า ทำให้นักอภิธรรมและแวงร่วมรุมกันต่อต้านใจมตี และกล่าวร้ายหลายรูปแบบ จนก่อให้เกิดการแบ่งฝ่ายทางความคิด โดยฝ่ายหนึ่งหันมาเป็นแวงร่วมของท่านพุทธทาส ส่วนอีกฝ่ายหันไปเป็นแวงร่วมของนักอภิธรรม และท่านได้ทำหน้าที่เป็น “แม่ทัพธรรม” ออกสู้ศึกทั้งโดยวิวาทะและใช้หนังสือพิมพ์ “พุทธศาสนา” เป็นกระบวนการเสียงตอบโต้ในรูปแบบที่เรียกว่า “นำธรรมะนำมานำร่วมธรรมะโลกน์” โดยมีขอบการ

หน้าที่ให้ “ผู้ชุมทางสังคม” ทำหน้าที่เป็นกรรมการตัดสิน

ถึงแม้ยังไม่มี “ผู้ชุมทางสังคม” ท่านใดออกมาก็ชัดว่าฝ่ายใดแพ้หรือชนะ แต่การที่ท่านกล้ายเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางทั้งในหมู่ชาวไทยและชาวต่างชาติโดยเฉพาะมหาวิทยาลัยซึ่งนำในประเทศไทยได้ถาวรปัจจุบันดูจะดีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ถึง 7 แห่ง ได้รับรางวัลจากองค์กรรายนสโก ผลงานหลายชิ้นได้รับการแปลเป็นหลายภาษา บางชิ้นได้รับการตีพิมพ์ในสำนักพิมพ์ชั้นนำของโลก ได้รับเชิญให้ไปประชุมกับพุทธศาสนาระดับนานาชาติ มีผลงานตีพิมพ์ เผยแพร่ในภาษาไทยและมีเทศะธรรมามากกว่าภิกษุท่านใดในสมัยนั้น ประกอบกับวิธีการแบบสวนไมก็ลายเป็นที่ยอมรับอย่างแพร่หลาย ทั้งในหมู่ชาวไทยและชาวต่างชาติ โดยเฉพาะในหมู่ปัจจุบันคนรุ่นใหม่จากเหตุผลต่างๆ เหล่านี้ จึงกล่าวได้ว่าแม้จะไม่สามารถตัดสิน孰ปฏิได้อย่างเต็มปากว่าท่านเป็นฝ่ายชนะ แต่ถือได้ว่าไม่ใช่ฝ่ายพ่ายแพ้อย่างแน่นอน

(6) ลงมือ “ต่อยอด” เส้นทางสายสวนไมก์

หลังจากปูพื้นฐานและสร้างระบบคิดให้มั่นคงระดับหนึ่งแล้ว สิ่งที่ต้องรับกระทำไปพร้อมๆ กัน เพื่อมุ่งสู่ความเป็นสถาลยิ่งขึ้น จึงพยายามต่อยอดส่วนที่เป็น “พุทธศาสนาคริที” หลายรูปแบบ เช่น การกำหนดแนวทางการปฏิบัติธรรมในสวนไมก์ โดยให้กีอองลักษณ์ “ตนเป็นที่พึงแห่งตน” ไม่มีครูอาจารย์ คงมีแต่กัลยาณมิตรคอยช่วยเหลือกัน ออกแบบการสอนสวนไมก์ 50 ปี เพื่อประมวลสรุปผลงานระยะที่ผ่านมา ในแต่ละการณ์นี้ สะท้อนให้เห็นปรัชญาแนวคิด วิธีทำงาน การแก้ไขปัญหาเพื่ออาชันะอุปสรรค และเพื่อที่จะให้เส้นทางสายนี้

ดำเนินอยู่อย่างสดใสพรยิ่งขึ้น จึงสร้างกฎบัตรพุทธบริษัทขึ้นให้ของ ในกฎบัตรฯ นี้กำหนดเป็นหมวดหมู่ ในแต่ละหมวดหมู่ได้กำหนดแนวทางปฏิบัติและบทบาทหน้าที่ที่พุทธบริษัทที่ดี ในบางหมวดหมู่ยังได้เคราะห์ปัญหาธรรมะ ปัญหาสังคม และปัญหาโลกปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม ถ้าจะประมวลสรุปภาพรวมของเส้นทางสายสวนไมก์ เป็นที่น่าสังเกตว่ามีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่เด่นชัด คือ มุ่งเน้นการตีความธรรมะให้สำเร็จประโยชน์ได้จริงในชีวิตนี้ แม้จะต้องระดมวิธีการของต่างลัทธิ นิกายมาใช้บ้าง ไม่ถือว่าเสียหายแต่อย่างใด ทำหน่งดียวกับการรักษาผู้ป่วย ไม่ต้องกังวลว่าแพทย์ที่มาให้การรักษาบันถือศาสนาอะไร นับถือศาสนาเหมือนหรือต่างจากผู้ป่วย ขอเพียงแต่สามารถรักษาอาการป่วยไข้ได้ก็พอ ซึ่งวิธีการดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นว่าท่านพุทธทาส มีทัศนะสอดคล้องกับของพวก “ปฏิบัตินัย” และมุ่งสู่ความเป็นสากลอよ่างแท้จริง

(7) ประมวลสรุป “ภูมิปัญญา” บนเส้นทางสายสวนไมก์

จากการศึกษามาแต่ต้น พอกจะประมวลสรุปให้เห็นภาพรวมของการใช้ภูมิปัญญาอย่างเป็นระบบครบวงจรและลำดับขั้นตอน ดังนี้ (1) สร้างห้องทดลองทางจิตใจที่สวนไมก์ ลงมือฝึกฝนปฏิบัติอย่างเข้มข้นจริงจัง และประการตามอุทธิทนเป็น “พุทธทาส” (2) พร้อมกันนี้ ได้ลงมือสืบค้นขุมทรัพย์จากพระโอชาสู่เพื่อที่ใช้สนับสนุนการอุปกรณ์ (3) เรียนหันสืบเชื้อ “ตามรอยพระอรหันต์” เพื่อที่จะไว้ใช้เป็นคู่มือฝึกฝนตนเองและใช้สอนผู้ที่จะก้าวตาม (4) เพื่อที่จะทำให้เส้นทางสายนี้ ก้าวหน้ามั่นคงอย่างเป็นระบบ จึงตั้งองค์กรหรือคณะกรรมการคือ “คณะกรรมการมนุษยนิธิ” (5) พร้อมๆ กันนั้น ได้ออกหนังสือพิมพ์ “พุทธศาสนา” ให้เป็น

กระบวนการสืบสานและอนุรักษ์ภาษาไทยและชาติพันธุ์ (6) ในยามซาราเมื่อเห็นว่าเรี่ยงแรงมีเม่นกาพอที่จะอบรมสั่งสอนได้เท่าในวัยหนุ่มได้ใช้วิธีการสอนศาสตร์ให้เหมาะสมกับบุคคลป്രามາṇูโดยสร้าง “โรงเรียนสอนภาษาไทย” ขึ้นเป็นเครื่องช่วยสอน (7) พร้อม ๆ กันนั้นยังได้ผลิตสือโสตทัศนูปกรณ์มากมายหลายรูปแบบ (8) ยกย้ายถ่ายเทวิธีนำเสนอธรรมะโดยหลักลิลा (9) นำ “สือบันเทิง” มาใช้เป็นเครื่องมือสื่อสอนธรรมะ เช่น วิธีการของเพลง ดนตรี การแสดงหนังตะลุง ตลอดจนการนำเสนอธรรมะในรูปแบบของบทร้อยกรอง เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อที่จะใช้สือสารกับคนหนุ่มสาวผู้ที่ยังไม่เคย接觸过ความบันเทิงให้สำเร็จประโยชน์ แต่ต้องอยู่ภายในได้เงื่อนไขว่า “สือบันเทิง” ที่นำมาใช้ต้องเป็นไปเพื่อ “เร้า” ถูกดู หรือ “เร้า” กิเลส (10) ในกรณีที่มีปัญหาในการตีความธรรมะ ท่านได้สร้างทฤษฎีสองภาษาขึ้นใช้ (11) ใช้ภาษาอังกฤษเผยแพร่ศาสตร์แก่คนต่างภาษา โดยตั้ง “ธรรมมาตรฐานภาษาชาติ” ขึ้นที่ส่วนโภคภานาชาติเพื่อฝึกอบรมทางจิตให้แก่ชาวต่างชาติ (12) ศีนสิทธิให้แก่สตรีโดยตั้ง “ธรรมมาตา” ไว้ฝึกอบรมระหว่างสตรีด้วยกันเอง (13) นำวิธีการของลัทธิศาสนาอื่นมาประยุกต์ใช้ให้สำเร็จประโยชน์ (14) นำปุราณธรรมในอัสดงคดภาษามาตีความใช้ให้เหมาะสมกับคนรุ่นใหม่ (15) วิธีการที่นำเสนอล้วนแปลกใหม่ชวนติดตามอยู่เสมอ (16) นำสิ่งที่เป็น “นามธรรม” ซึ่งรู้ด้วยเห็นตามได้ยาก มาอุปมาเปรียบกับสิ่งที่เป็น “รูปธรรม” ซึ่งรู้ด้วยเห็นตามได้ง่าย (17) นำกลยุทธ์ทางการโฆษณาสินค้ามาโฆษณาธรรมะ (ธรรมโฆษณา) (ธรรมโฆษณาของพุทธศาสนา) (18) เพื่อที่จะช่วยให้งานเผยแพร่องรมะเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ท่านได้เขียน แต่ง แปล แปลงหนังสือจำนวนมาก (19) อิกหั้งยัง ดำเนินการจัดพิมพ์หนังสือ ทั้งเล่มหนา เล่มบาง

เพื่อที่สะดวกต่อการจำหน่ายง่ายต่อการจ่ายแจกและหยิบอ่าน ประยัดทั้งเวลา และมีประสิทธิภาพต่อการเผยแพร่ (20) ในกรณีที่ไม่สะดวกในการเขียน ได้พุดลงแบบบันทึกเสียง (เบปธรรมะ) เพื่อสือสารกับผู้ที่ไม่มีเวลาอ่านหนังสือหรืออ่านไม่ออก (21) ส่วนผู้ที่อยู่ห่างไกลไม่สามารถเดินทางมา “รับแจกดวงดาว” ที่ส่วนโภคภานได้ ท่านได้เดินทางไปแจกวิถีที่เดียวที่ต้องเดินทางไปแค่เดียวที่เดียวที่ต้องเดินทางไปแค่เดียว (โดยเฉพาะในสมัยวัยหนุ่มที่ยังเดินทางได้แค่ลัวคล่องว่องไว) เช่น การล่องเรือแสดงธรรมะและออกเทคโนโลยีสัญชาติ (22) เพื่อที่จะให้เส้นทางสายสานโมกข์เผยแพร่ย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น ได้สร้างเครือข่ายสายธรรมไว้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ แม้ท่านจะกล่าวอยู่เสมอว่าส่วนโภคภานมีเพียงแห่งเดียวที่ใช้ แต่เครือข่ายทาง “จิตวิญญาณ” มีอยู่ทั่วไป เช่น ที่กรุงเทพมหานคร เชียงใหม่ หรือแม้แต่ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (23) ในบางกรณีท่านลงมือสร้างแกนนำให้ช่วยทำหน้าที่เผยแพร่ โดยจัดอบรมกลุ่มคนต่างๆ เช่น ผู้พิพากษา หรืออุปนายกธรรมเพื่อ “ต่อทางสุนัข” ให้แก่นิสิตนักศึกษาตามมหาวิทยาลัยต่างๆ (มหาวิทยาลัยมุ่งสร้างแต่ความเก่ง ท่านต่อเติมความดีให้) (24) ให้การอบรมครู นักเรียน และภิกษุสามเณรบวชใหม่ (25) ก่อนละลังหารได้ฝ่ามรดกธรรมไว้สืบทอดศาสตรา เป็นต้น

ตามที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ถือว่าเป็นการใช้ภูมิปัญญาอย่างเป็นกระบวนการและเป็นระบบควบคุมจร ล้วนแต่เน้นเรื่องความแปลกใหม่ทันสมัย ท้าทาย และสามารถพิสูจน์ให้เห็นจริงอย่างเป็นรูปธรรมได้ในกลาชาติปัจจุบัน ถือว่าเป็นแบบอย่างที่ดีที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในวงการศึกษา วงการศาสนา และวงวิชาการทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทเรียนแห่งการเอกสารนอปัลลรุค ความเครียด ความกลัว และการเอกสารจะใจตนเอง หรือเอกสารจะอินทรีโดยลงมือทำในสิ่งตรงข้าม

(Anti) ตามแบบฉบับที่เรียกว่า “หนามยก เอานำมั่ง” ซึ่งประยุกต์มาจาก บาลีภัยเงวาวสูตร เพียงวิธีเดียว ก็ถือว่าเกินคุ้มสำหรับบทเรียน แห่งชีวิตและการต่อสู้ (ดูรายละเอียดในรายงาน การวิจัยฉบับเต็ม) นอกจากนี้ ยังมีภูมิปัญญา อีกหลายด้าน ที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม และมวลมนุษยชาติทั่วไป

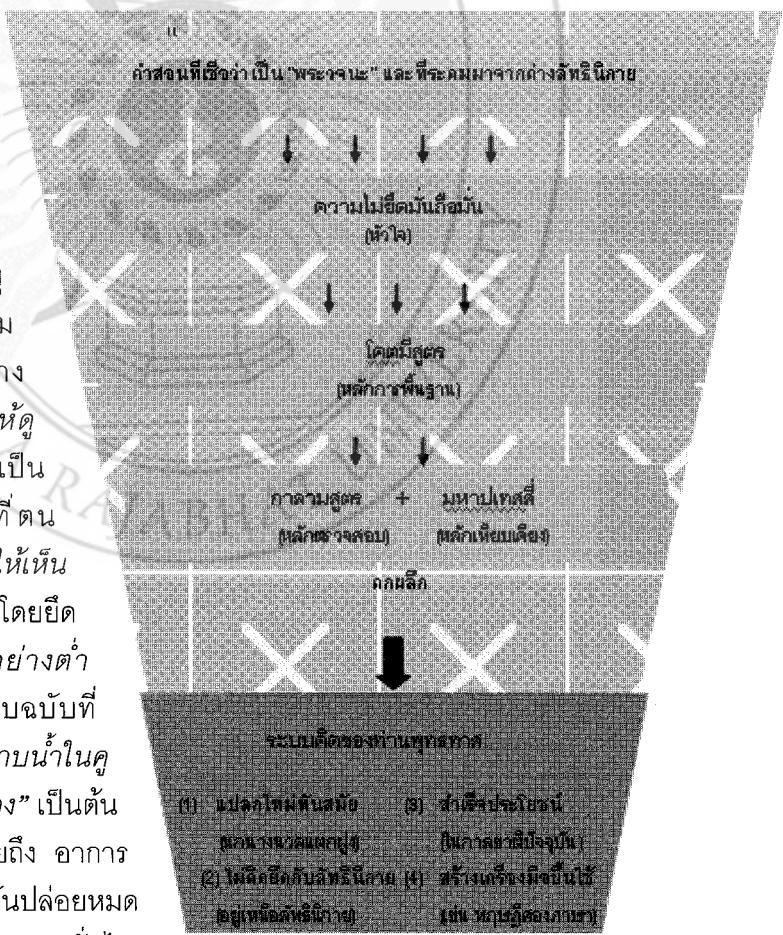
(8) กลยุทธ์ “สืบทอดธรรม” แบบพุทธศาสนา หลังจากประมวลข้อมูลจากการอบรมด้านแล้ว พบว่าท่านพุทธสาสมีกลยุทธ์ในการสืบทอด ธรรมโดย 7 วิธีหลัก ๆ คือ การพูดให้ฟัง, เขียน ให้อ่าน, ชวนให้คิด, ทำให้ดู, อยู่ให้เห็น, เย็น ให้สัมผัส และ โน้มนำให้ทำงาน. กล่าวคือ

- (1) คำว่า พูดให้ฟัง
หมายถึง การเทศนา
อบรมสั่งสอน ทั้งในและ
นอกสวนเมิกษ์ (2) คำว่า
เขียนให้อ่าน หมายถึง การ
เขียนหนังสือ รวมทั้งแต่ง
แปล และแปลง (3) คำว่า
ชวนให้คิด หมายถึง การยั่ง
ให้คิดจากภาพปริศนาธรรม
(โดยเฉพาะที่โรงมหาพาก
วิญญาณ) (4) คำว่า ทำให้ดู
หมายถึง สอนโดยวิธีทำให้ดูเป็น
แบบอย่าง ไม่สอนในลิ้งที่ตน
ปฏิบัติไม่ได้ (5) คำว่า อยู่ให้เห็น
หมายถึง อยู่อย่างเรียบง่าย โดยยึด
ปรัชญาชีวิตแบบ “เป็นอยู่อย่างต่ำ
มุ่งกระทำอย่างสูง” ตามแบบฉบับที่
เรียกว่า “ฉันข้าวจานแมว อาบน้ำในคู
นอนกุฎีเล็กๆ พังยุงร้องเพลง” เป็นต้น
- (6) คำว่า เย็นให้สัมผัส หมายถึง อาการ
ลงเบียนเยี่ยงผู้มีสภาพจิตใจอันปลดอย่อมด
ไม่ว่าจะเกิดอะไรขึ้นจะไม่โคนเคนหวั่นไหว

และ (7) คำว่า โน้มนำให้ทำงาน หมายถึง
การชวนให้ ลงมือฝึกฝนปฏิบัติตาม โดยมีคติ
เดือนใจว่า “ถ้าไม่ทำงานที่สอน อย่ามา
อ้อนเรียกว่าอาจารย์”

9. แผนภาพ “การกลั่นกรอง” และ “ตกผลึก” ระบบคิดของท่านพุทธทาส

ตามที่กล่าวมาตั้งแต่ต้น พอกจะประมวล
สรุป “การกลั่นกรอง” และ “ตกผลึก” ระบบคิด
ของท่านพุทธทาส ดังแผนภาพต่อไปนี้

10. อภิปรายผลการวิจัย

แม้ว่าโดยวัตถุประสงค์ของงานวิจัยนี้ เป็นความพยายามที่จะนำเสนอ “กฎมีปัญญาการนำทางสู่เรือธรรม” แต่โดยภาพรวมเป็นการนำเสนอบทเรียนแห่งชีวิตและการต่อสู้เพื่อเอาชนะอุปสรรคตามปณิธานและอุดมการณ์ที่คิดผัน อีกทั้งเป็นบทเรียนแห่งการ “วิวัฒะ” เพื่อตอบโต้ ปกป้องความเชื่อตามอุดมการณ์ จนนำมาสู่การวิพากษ์วิจารณ์กันในวงการศาสนาอย่างกว้างขวางตลอดศตวรรษที่ 20 ที่ผ่านมา การกระทำดังกล่าวได้ส่งผลกระทบทั้งทางบวก และทางลบต่อตัวท่านเองและสังคม ส่วนที่ผลกระทบท่านในทางบวก คือ ได้สร้างเส้นทางสายสันไมก็ซีให้เป็นที่ยอมรับทั้งในหมู่คนไทย และชาวต่างชาติ ส่วนผลกระทบลบอันเกิดจากพยายามบุกเบิกเส้นทางสายนี้ ท่านต้องเผชิญหน้ากับพวกรหัส (กลุ่มอภิธรรม) ถูกเข้าใจผิด และกล่าวหาว่าร้ายต่างๆ นานา จนถึงขั้นถูกฟ้องร้องว่าเป็นคอมมิวนิสต์ ในส่วนของผลกระทบทางสังคม มีได้ส่งผลในทางลบ มีแต่ทางบวก ทำให้วงวิชาการด้านพุทธศาสนา มีความตื่นตัว เห็นคุณค่าของพุทธศาสนามากขึ้น โดยเฉพาะคนหนุ่มสาว และยังมีการเอกลักษณ์ของท่านไปประยุกต์ใช้ในวงวิชาการด้านอื่นอีกด้วย

แต่ที่ต้องเข้าใจว่าจังควรทั้งถึงบัดนี้ ยังไม่อาจมีข้อสรุปให้เป็นที่ยอมรับร่วมกันทุกฝ่ายว่า บทเรียนที่ท่านนำเสนอ มีความถูกต้องสมบูรณ์ ครอบคลุมในทุกแง่ทุกมุมหรือไม่ ทั้งนี้ เพราะในบทเรียนที่เกี่ยวกับแนวคิด ความเชื่อ โลกทัศน์ จะมีความรู้สึกนึกคิดและภูมิปัญญาเข้ามาเกี่ยวข้อง อยู่ด้วย ผู้ที่รับรู้ข่าวสารข้อมูลต่างกัน มีค่านิยม ต่างกัน ความเชื่อความคิดเห็นต่างกัน ประสบการณ์ในการรับรู้ต่างกัน ผลประโยชน์ ต่างกัน และมีอคติต่อ กัน ย่อมจะเข้าใจและประเมินบทเรียนนี้ว่า “ล้มเหลว”

หรือ “สำเร็จ” แต่ก็ต่างกันได้ตามภูมิหลังของแต่ละคน

อย่างไรก็ตาม ถ้าวิเคราะห์อย่างรอบคอบ ด้วยใจเป็นกลาง จะได้ว่าบทเรียนนี้จะถูกต้องสมบูรณ์หรือไม่ ขึ้นอยู่กับ “กรอบคิด” หรือ “กฎเกณฑ์กติกา” ที่แต่ละฝ่ายนำมาใช้ ในส่วนของท่านพุทธทาส ได้นำเอา “พุทธธรรมรัตนวิถี” ที่พระพุทธองค์ทรงเปิดช่องทางไว้ให้ โดยนำมาใช้ 4 กรอบคิด คือ หลักคำสอนเรื่อง (1) ความไม่ยึดมั่นถือมั่น (2) กาลามสูตร (3) โคตมีสูตร และ (4) มหาปเตสสี ถ้าวัดด้วยกรอบคิดทั้งสี่ จะได้ว่ากระบวนการทัศน์ของท่านมีได้ออกนอกลู่นอกทางแต่อย่างใด แต่สำหรับผู้ที่ไม่เห็นด้วย อาจจะสร้างกรอบคิดหรือกฎเกณฑ์กติกาที่ต่างรูปแบบมาเป็นมาตรฐาน เช่น ถือตามถ้อยคำจำนวนตามตัวอักษรเท่าที่ (1) มีปรากฏในพระไตรปิฎก (2) พระอภิธรรม และ (3) การถือเครื่องครั้ดตามบาลี ถ้าเอกสารอบคิดนี้มาเป็นมาตรฐาน จะได้ว่ากระบวนการทัศน์ของท่านออกนอกลู่นอกทางไปบ้าง เพราะไม่สอดรับกับพระไตรปิฎกทั้งหมด มีบางส่วนที่ผิดแปลกคลาดเคลื่อนออกไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งส่วนที่เป็นพระอภิธรรม

ทั้งหมดนี้จึงขึ้นอยู่กับกฎเกณฑ์กติกาที่แต่ละฝ่ายนำมาใช้ จะกล่าวให้ชัดแจ้งว่าของฝ่ายใดถูกหรือผิดเป็นเรื่องยาก อาจนำมาสู่การตีเสียงกันไม่รู้จบ ต้องยอมรับความจริงว่าการศึกษาศาสนาเป็นเรื่องของ การตีความตามที่เข้าใจ จะเห็นได้ว่าประชาชนรุ่นหลังพยายามตีความหลักคำสอนของศาสนาตามที่ตนเชื่อและเข้าใจเพื่อให้เข้ากับแต่ละบริบท จนก่อให้เกิดแตกแยกออกเป็นหลายนิกาย ซึ่งปรากฏการณ์เช่นนี้มีอยู่ในทุกศาสนา แต่ต่างกันที่ว่าของท่านพุทธทาส ท่านได้ประกาศชัดเจนว่า จะเป็นท่าสผู้ซื้อสัตย์ ของพระพุทธเจ้า และจะไม่ตั้งนิกายใหม่ ฉะนั้น การตัดสินถูกผิดระหว่างท่านพุทธทาสกับ

ฝ่ายอภิธรรมและแนวร่วม น่าจะปล่อยให้เป็นหน้าที่ของ “ผู้ชุมทางสังคม” หรือพุทธศาสนาทั่วไป ที่จะตัดสินใจเองว่าควรจะเลือกเชื่อฝ่ายใด

อย่างไรก็ตาม คุณค่าของบทเรียนแห่งชีวิตนี้อยู่ที่ว่าท่านมิใช่พาก “เก็นส่องบาดครา” (ยอมทำตามสิ่งที่ตนไม่รู้เรื่องรู้ราว) แต่กล้าทำตนเป็น “นักงานนวลดแทรกผุ่ง” นำเสนอธรรมทัศน์ในรูปแบบใหม่ เพื่อมุ่งสู่อนาคตและความเป็นสามัคคี จะเห็นได้ว่าแต่เดิมมาการสอนศาสนาใช้ “วิธีเข้าหากำเจและน่าเบื่อหน่าย” มีได้วังผลเพื่อความดับทุกข์ตามอุดมคติของพุทธศาสนา แต่ท่านพุทธทาสพยายามที่ก้าวให้ถึงจุดหมายนี้ จึงปรับกระบวนทัศน์การศึกษาพุทธศาสนาอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ จากผลงานที่ท่านนำเสนอ ช่วยตอบปัญหาได้อย่างหนึ่งว่า สาเหตุที่ผู้คนหันเหลือจากศาสนา เพราะภิกษุมีได้ทำตนเป็นบุคคลต้นแบบทาง “คุณวุฒิ” และ “คุณธรรม” และวิธีสอนล้าหลัง ไม่มีมุ่งมอง改成คิดที่ทันสมัย แต่วิธีการของท่านพุทธทาสกลับนำเสนอสิ่งเปลี่ยนใหม่ แม้จะเป็นเนื้อหาเดิม แต่ถูกนำเสนอด้วยคำพูดและลีลาใหม่ ทำให้ผู้ฟังรู้สึก “ทึ่ง” และมองเห็นประโยชน์ที่จะนำมาใช้ได้จริง ในชีวิตนี้ จึงชวนให้ติดตามอยู่เสมอ

ข้อที่น่าสังเกตอีกอย่างหนึ่ง คือ จากระบอกเสียงของคำว่า “สุคามเป็นสามัคคี” ทำให้นักวิชาการที่รับอิทธิพลมาจากตะวันตกบางพวกลพยายามที่จะผ่าตัด “เท้าคนไทย” ให้เข้ากับ “รองเท้าผู้ชาย” แทนที่จะตัดเย็บ “รองเท้าผู้ชาย” ให้เข้ากับเท้าคนไทย จึงหยิบยกแนวคิดแบบตะวันตกมาใช้ทั้งด้าน โดยไม่คำนึงถึงขนบธรรมเนียม ประเพณี วิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชาติพันธุ์ ทำให้ตะวันตกกลอุ้มให้อนาณิคทางความคิดของตะวันตกยึด “ผู้ร่วม” เป็นคัมภีร์หรือแบบอย่างที่ต้องปฏิบัติตาม โดยมิได้เฉลี่ยวใจว่าศาสนาหลายแขนง โดยเฉพาะ

ศาสดรทางด้านจิตใจ โลกตะวันออกเฉียงมาก่อนจะนั่งจีกกลางได้ว่า ท่านพุทธทาส เป็นปราษฐผู้พยายามปลดปล่อยอนาณิคทางความคิดให้แก่ตะวันออก ถ้าจะนำวิธีการของตะวันตกมาใช้บ้าง จะถูกปรับเปลี่ยนจนแบบจะไม่เหลือคราบโคลิให้เห็น แล้วยังนำสิ่งที่ปรับเปลี่ยนนั้นกลับออกไปสื่อสารกับตะวันตกให้เป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม ท่านอาจถูกวิจารณ์ในแง่ที่พยายามอธิบายพุทธศาสนาโดยเน้น “กระบวนการทางบัญญา” มาเกินไป ว่า จะสื่อสารครอบคลุมชาวพุทธได้ทุกประเภทหรือไม่ ? คือชาวพุทธจะติดปฏิบัติ ที่มุ่งสนใจประสบการณ์ทางจิตชั้นสูง ขอบสมาริปัสดานา ชาวพุทธบริษัทที่มุ่งสนใจพุทธบัญญา ขอบศึกษาค้นคว้า วิเคราะห์วิจัย แต่ไม่สนใจปฏิบัติธรรม ชาวพุทธบริษัทที่มุ่งเพียงแต่ทำบุญ ใหทาน รักษาศีล ชาวพุทธพื้นบ้าน ที่มุ่งสนใจในวัฒนธรรม ติดอยู่กับพิธีกรรม ชาวพุทธชาตินิยมศาสนานิยม ถือเพียงว่าศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ

จะเห็นได้ว่าถ้าใช้กรอบคิดนี้เป็นตัวตั้ง อาจจะถูกตั้งคำถามว่ากระบวนการทัศน์ของท่านสื่อสารครอบคลุมทุกประเภทหรือไม่ ถ้าไม่ครบ อาจถูกตั้งคำถามว่าจะนำส่วนที่เหลือไปไว้ตรงไหน ?

ปัญหาที่น่าจะหยิบยกมาอภิปรายอีกประดิษฐ์หนึ่ง ถึงแม้จะมีเรื่องราวเกี่ยวกับนักประชานุท่านอื่นเกี่ยวข้องอยู่ด้วย แต่มีความเกี่ยวข้องอยู่กับท่านพุทธทาสด้วย เช่นกัน กล่าวคือ ในเวลาที่วิชาการด้านศาสนาบางครั้ง ผู้วิจัยมักจะได้ยินการกล่าวถึง ท่านพุทธทาส กับ พระธรรมปึก โดยนำประชานุส่องท่านนี้มาเปรียบเทียบกัน แล้วพยายามที่จะตัดสินสรุปว่าผู้ใดเหนือหรือด้อยกว่ากัน ในทัศนะของผู้วิจัยเห็นว่าการจะเปรียบดังกล่าวควรจะกระทำด้วยความระมัดระวัง เพราะประชานุที่ 2 ท่านนี้ ทำหน้าที่ตั้งกัน อุปมาฝ่ายหนึ่ง (ท่านพุทธทาส) เป็นเสมือน “สถาปนิก”

ผู้นำปูรณะธรรมในพุทธศาสนามา “ออกแบบวิธีนำเสนอด” ด้วยกระบวนการทัศน์ใหม่ๆ แต่อีกฝ่ายหนึ่ง (พระธรรมปีฎก) เป็นเสมือน “วิศวกร” ที่มุ่ง “สร้าง” (อธิบาย) ตามแบบอย่างที่มีมาในพระไตรปิฎก ศาสตร์สองแขนงนี้เขียนละกติกาจึงไม่อาจนำมาเปรียบเทียบให้เข้ากันได้อย่างสนิทสนม อุปมาลัณไดอุปมาลัณนั้น พระธรรมปีฎกนั้นมีความเป็นปราชญ์ในฐานะ “อรรถกถาจารย์” ผู้สามารถหยิบเอาหลักธรรมคำสอนในพุทธ

ศาสนาอธิบายขยายความได้อย่างครบถ้วน และลึกซึ้งในแต่ละแห่งมุ่ม มีระบบอ้างอิงที่ชัดเจน ยกที่จะหาผู้ใดเสมอเมื่อใด ส่วนท่านพุทธท่าสมีความเป็นปราชญ์ในฐานะ “นักตีความประยุกต์ใช้” หรือ “ประยุกต้าจารย์” ผู้ทำหน้าที่อธิบายและให้ความหมายเสียใหม่ได้อย่างสอดคล้องกลมกลืน มีความเป็นเหตุเป็นผล นาเชื่อถือ และสำเร็จประโยชน์ ยกที่จะหาผู้ใดเสมอได้เช่นกัน

11. ข้อเสนอแนะ

หลังจากศึกษา ชีวิต ผลงาน และ หลักธรรม ของท่านแล้ว ผู้วิจัยพบว่าท่านทำตนเป็น “ผู้ไม่เกรงใจพจนานุกรม” สร้าง “พจนานุกรมนอกรากบัณฑิต” ขึ้นให้เอง กลับัญญาติศัพท์ใหม่ๆ มากมาย เรายังสามารถค้นหาความหมายของคำเหล่านี้จากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานได้ จึงทำให้ขาดอรอรรถส ไปอย่างน่าเสียดาย ฉะนั้น เพื่อที่จะให้สำเร็จประโยชน์ กว่าที่เป็นอยู่ ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะว่า น่าจะระดมผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับชีวิต ผลงาน และ หลักธรรมของท่าน รวมทั้งผู้ชำนาญในด้านภาษาและศสนา มาวิ่งกันสร้าง “พจนานุกรมฉบับคัพท์สำนวนพุทธทาส” โดยรวมรวมถ้อยคำสำนวนที่ท่านกล่าวไว้ในที่ต่างๆ มาจัดระบบเป็นหมวดหมู่แบบเดียวกับพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน แล้วอธิบายความหมายของแต่ละคำเหล่านี้ด้วยภาษาง่ายๆ ทันสมัย แต่ให้สอดคล้องกับเจตนาرمณ์ของท่าน และให้สามารถสือสารกับเยาวชนคนรุ่นใหม่และผู้สนใจทั่วไป ถ้าทำได้เช่นนี้ คิดว่าสามารถใช้เป็นเครื่องมือเก็บเกี่ยวภูมิปัญญา จากมรดกทางความคิดของท่านได้ครบถ้วนสมบูรณ์ สามารถนำระบบคิดแบบนี้ออกสื่อสารกับ “ความเป็นสามัคคี” ได้อย่างเป็นระบบคร่าวๆ ยังขึ้น

ส่วนข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ควรจะได้สนใจ “พุทธทาสบัญชีชั้น 3” เรื่อง ถอนตัวออกเสียจากวัดถุนิยม เพราะปัจจุบันมุ่งพัฒนาด้านวัฒนธรรม วัดคุณค่ามุ่งเน้นย์กันที่วัดถุนายนอก จนละเลยด้านจิตใจ จึงก่อให้เกิดปัญหาไม่จบสิ้น อย่างลึมว่าถึงแม้วิทยาศาสตร์จะเจริญ ก้าวหน้าถึงขั้น ทำให้ฝนตกลงมาเป็นทองคำได้ คนก็จะยังฟังกันตายเพราแย่งฝนทองคำนั้นอยู่ดี จึงถึงเวลาที่จะลดความคิดเชิงวัตถุนิยมและบริโภคในยุคลง และหันมาเพิ่มคุณค่าด้านจิตใจมากขึ้น แล้วโลกจะน่าอยู่กว่านี้